

НАУЧНИ ПОРТРЕТ МИЛАНА РЕШЕТАРА

(*Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару 1512–1942–2012.*

Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности
– Фонд Ђорђе Зечевић за унапређење и заштиту ћириличног писма, 2016)

Сусрет две облетнице – седамдесет година од смрти Милана Решетара (Дубровник, 1860 – Фиренца, 1942) и пет столећа од штампања *Српског молићвеника* (1512) – обележили су Српска академија наука и уметности и Фонд Ђорђе Зечевић за унапређење и заштиту ћириличног писма, издајући монографију *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару 1512–1942–2012*, коју су уредили Јасмина Грковић-Мејдор и Виктор Савић. Концепцију књиге уредници су засновали руковођени намером да прилози у њој „темељно обрађују основна поља Решетаровог деловања“. Тај задатак није био лак будући да је Решетар, професор славистике у Бечу на катедри коју је наследио од Ватрослава Јагића, потом професор у Загребу, члан Руске академије наука у Петрограду, Чешког ученог друштва, Академије наука у Прагу и Ученог друштва Шевченко у Лавову, Словенског института у Лондону, Југословенске академије знаности и умјетности и Српске краљевске академије, у дугом периоду био активан и умногоме плодотворан у науци. Највише посвећен филологији – изучавању језика у синхроној и дијахроној перспективи, нарочито дијалектологије и акцентологије, као и историји књижевности, пре свега дубровачке, Решетар је своје прилоге и монографије објављивао на четири језика. Осим овога, издавао је дела дубровачких писаца, Његошева дела (*Горски вијенац* чак десет пута), зборнике, лекционаре, молитвенике. Критичка издања употпуњавао је историјскојезичким и књижевноисторијским расправама. Магистрално место у његовом дијалектолошким и историјскојезичким проучавањима има одређивање односа чакавштине и штокавштине. Зарана је прихватио Миклошичеве идеје о разграничавању Срба, штокаваца, и Хрвата, чакаваца. Касније је тај став донекле модификовао због унитаристичке оријентације, тј. уверења да су Срби и Хрвати „један народ под два имена“. Био је потом доследан у ставу о језичком јединству два народа, али га је разрађивао, посебно у вези са језичким, књижевноисторијским и културолошким приликама у Дубровнику. Монографија *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару* управо зато осветљава како су се три рукавца истраживања старе споменичке грађе настале у Дубровнику (језик поезије, прозе и говор Дубровника) објединила на научном ушћу – приступној беседи *Најсјарији дубровачки говор* у Српској краљевској академији, која сажима резултате Решетарових деценијских изучавања филологије. Коначни суд о изворној штокавској источнохерцеговачкој ијекавској основи дубровачког говора и његовом специфичном идентитету који одређује и дубровачку књижевност („ја зато нећу никако рећи да се у Дубровнику није говорили хрватски него српски, али кому су Срби и Хрвати два народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику био увијек српски“), сазрео је на темељу Решетаровог опсежног и методолошки иновативног рада у односу на његове претходнике и савременике у области филологије. Развој Решетарове научне мисли о штокавској источнохерцеговачкој ијекавској основи говора Дубровника обележен је спорењем са Јагићем, Лескином и Маретићем који су сматрали да је чакавска потка дубровачког говора неупитна. Полемика са Јагићем, најизразитијим филолошким ауторитетом међу опонентима и најмаркантнијим

заступником опречног мишљења о дијалектолошком карактеру дубровачког говора, била је заснована на концептуалној разлици у научном приступу. Док је Јагић своје закључке изводио на основу анализе језичког материјала црпеног из песничке грађе, Решетар је успоставио своје проучавање на другим изворима. Разрађеном методологијом начинио је искорак у науци ослањајући своје истраживање на проучавању прозе (оригиналних споменика; директно превођених текстова са туђих језика на дубровачки говор; споменика који су са чакавских, каткад црквенословенских матица, приређени и прилагођени дубровачком говору). На темељу опсежног аналитичког приступа доказао је, између осталог, да је појава чакавских облика у делима најстаријих дубровачких песника рефлекс стваралачке стилизације („пјеснички чакавизми“), онеобичавања домаћег штокавског источнохерцеговачког језика чакавским под утицајем далматинских песника. Свеобухватном анализом грађе, за коју је сматрао да „одлично и одлучно“ сведочи у прилог његовој тези, Решетар је на концу закључио да Јагићева „хипотеза о аутохтоности неког, макар слабијег чакавизма у Дубровнику није нимало основана“. Међу врелима која је истраживао ванредно место припада управо дубровачком молитвенику из 1512. године, првој књизи објављеној ћирилицом на народном језику, коју је Решетар – што наглашавају приређивачи Грковић-Мејдор и Савић утемељујући своје одређење за насловљавање монографије – управо стога што је штампана „на писму и језику српском“ називао *Српским молићвеником*.

Уобличавање и исказивање Решетарових закључака о језику Дубровника, његове књижевности и културе, било је неретко праћено сваковрсним препрекама. Решетаров рад је у зенитној тачки био пред највећим изазовом. Спречен да путује у Београд, Решетар своју приступну беседу Српској краљевској академији 1940. године није лично одржао већ ју је прочитао Александар Белић, а тек доцније је штампана. Накнадно објављивање беседе (1951) обележено је заплетом са елементима мистерије јер је штампана нецеловита, док је из архива Академије нестала њена оригинална, интегрална верзија. Обелодањивањем беседе без њеног закључног дела – у коме Решетар експлицитно каже да он Србе и Хрвате сматра једним народом, али и да свако ко их сматра различитим народима морати „признати да је Дубровник по језику био увијек српски“ – требало је да научна заоставштина великог филолога буде из идеолошких разлога ретуширана. Све је разрешено након што је рукопис са оригиналном верзијом беседе пронађен у Дубровнику, те је завршни, у издању из 1951. изостављени, фрагмент беседе у изворном облику публикован 2004. године заслугом Мирослава Пантића.

Приказана овако, у крупној размери и главним цртама, научна делатност Милана Решетара донекле наговештава значај појаве овог ерудите у српској култури, уједно назначивајући и обимност подухвата кога су се прихватили уредници, аутори и издавачи монографије *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару*. Концепција књиге осмишљена је тако да буду обухваћена и систематично проучена тематска чворишта Решетаровог рада и да се на једном месту саберу релевантни биобиблиографски подаци, како би што свестраније био представљен научни портрет Милана Решетара. Тиме би са становишта савремене науке била заокружена целовита представа о Решетаровом раду и васпостављен чврст темељ за његова будућа истраживања. Књига обухвата петнаест студија о Милану Решетару и *Молићвенику*, изабрану библиографију Решетара и попис научне литературе о њему. Осим овога, окупља пробрану документарну и илустративну грађу. У првом делу дате су насловне стране и корице одређених Решетарових издања, писма Решетарова и писма о њему, као и изворна сведочанства о *Молићвенику*. Други део садржи фототипско издање интегралне верзије Решетарове приступне беседе у Српској краљевској академији, снимке *Молићвеника* из Српске краљевске академије, снимке

недостајућих страница из збирке Америчког католичког универзитета у Вашингтону и снимке тих страница из другог издања *Молићвеника* у збирци Библиотеке Матице српске у Новом Саду.

На почетку књиге је уводна студија *Милан Решејтар* Јасмине Грковић-Мејдор и Виктора Савића, у којој су сводно представљени живот и дело знаменитог филолога. У библиографском сегменту, *Одабрани радови Милана Решејтара*, прегледно су пописани и педантно библиографски обрађени Решетарови радови штампани од 1884. до 2010; дат је *Индекс имена за библиографију* и представљена *Литература о Милану Решејтару* изашла од 1890, закључно са 2011. годином. Студијама су у монографији представљене најзначајније области научног рада Милана Решетара. У раду Ирене Арсић *Од српске Ајшине до јуџословенске провинције: културне ирриликe у Дубровнику Решејтаровог времена (1860–1942)* приказан је културноисторијски миље Дубровника у коме се Решетар духовно формирао и деценијама посредно или непосредно деловао. Пажња је посвећена покрету Срба католика и његовим главним идејним носиоцима (М. Бан, М. Пуцић, Н. Пуцић, А. Казали, И. А. Казначић, П. Франасовић, М. Водопић, Л. Зоре, П. Будмани, С. Скурла, А. Вучетић и др), који су били покретачи или сарадници часописа, алманаха и годишњака *Дубровник*, *цвиет народног књижевства*, *Дубровник забавник*, *Словинац*, *Гушћерица*, *Глас Дубровачки*, *Дубровник* и *Срб*. Представљена је и делатност културних институција и друштва – Народне штионице дубровачке, Српског пјевачког друштва *Слоџа*, Српске дубровачке штампарије Антуна Пасарића, Матице српске, Српкиње Дубровкиње, Соколског друштва *Душан Силни*, Дубровачког ученог друштва *Свети Влахо* – у којима је негована свест о националном идентитету Срба католика. У прилогу Јелице Стојановић *Присјуйна академска бесједа Милана Решејтара „Најстарији дубровачки говор“*, *сажеји исказ његовог богајног научног ојуса* детаљно је анализирано Решетарово истраживање дијалекатске основе дубровачког говора. Систематично су размотрени језички споменици које је Решетар користио, критеријуми њиховог разврставања, сложена аналитичка апаратура, индуктивно-дедуктивна методологија у повезивању аргумената и њиховом представљању научној јавности. Свестрано је размотрен значај академске беседе која је, истиче Ј. Стојановић, била „сублимација богатог и утемељеног научног опуса“ Милана Решетара. О значају Решетаровог рада у области дијалектологије писао је и Слободан Реметић наглашавајући да је Решетар уз Александра Белића из дијалектолошког аспекта водећи српски лингвиста двадесетог века. Интелектуални сусрет Белића и Решетара, праћен неретко полемиком утемељеном превасходно на научним и стручним основама – ма колико да је понекад била заоштрена и бескомпромисна, био је „најкориснији и најплодотворнији сусрет“ у нашој лингвистици. Дијалектолошки опус Решетара систематизован је у неколико тематских блокова: рад на успостављању представе о штокавском дијалекатском мозаику; разрешавање питања границе чакавског и штокавског наречја; проучавање историјске дијалектологије и у оквиру ње доказивање изворности новоштокавског ијекавског профила дубровачког говора, и истраживање порекла шумадијско-војвођанског дијалекта. У своме прилогу Реметић је брижљиво приказао методолошке новине које је Решетар увео у науку (одступање од Даничићевог модела обраде грађе) истичући значај пионирских подухвата (израда првог квестионара за прикупљање језичке грађе на терену), оригиналног приступа (први је правио разлику између језика дубровачке поезије и прозе) у тој области. Потом су из перспективе савремених научних сазнања размотрени домети Решетарових открића; донете су одређене корекције и указано на значај Решетарових истраживања у дијалектологији. Једном од најважнијих поља Решетаровог прегалаштва – критичком издавању дела дубровачких писаца – посвећен је рад Злате Бојовић *Милан Решејтар као издавач дубровачких писаца*. Представљено је

Решетарово марљиво и систематично изучавање најстаријих језичких споменика – међу којима ћириличким припада посебно место, проучавање рукописа, аутографа, преписа, редакција; приказана је акрибија са којом се посвећивао издавању. Посебно је осветљен Решетаров деценијски рад, између 1918. и 1938. године, када је објавио критичка издања најважнијих дубровачких писаца – Игњата Ђурђевића (1918, 1922–1926), Марина Држића (1930), Шишка Менчетића, Џора Држића и осталих песника *Рањиново зборника* (1937), као и Цива Гундулића (у склопу издања Ђура Керблера). Темељност научног приступа критичким издањима, указала је З. Бојовић, огледа се у Решетаровим напорима да проучи сва претходна издања, доступне рукописе, преписе, редакције; да трага за новим подацима из биографије писаца; да размењује информације са највећим ауторитетима у области којом се бавио (на пример, тридесет пет година водио је преписку са Петром Колендићем) сматрајући да су нова открића једини ваљани залог научном приступу историји књижевности. Плодови његовог рада били су преважни – успоставио је биографију, оквире опуса Марина Држића и хронологију његовог настанка; први пут је објављивио пишчева завереничка писма; критички је издао Држићева дела; издањем *Рањиново зборника* поуздано је представио најстарију дубровачку поезију на народном језику; допунио је рад Ђура Керблера на издавању Гундулићевих дела, нарочито разматрањем о редакцијама и рукописима *Османа*, интервенцијама у тексту, ортографским исправкама, коментарима и др. У целини, Решетарово деловање у овој области представља један од највећих прилога филолошким и књижевносторискијским проучавањима дубровачке књижевности. Студија Гордане Покрајац *Дојринос Милана Решећара проучавању дубровачких зборника и молићвеника* надовезује се на прилог З. Бојовић. Осветљавајући Решетаров приступ текстолошком изучавању рукописних и штампаних дела Г. Покрајац је нагласила значај његовог закључка да су молитвеници, псалтири, еванђелистари, лекционари већ у другој половини петнаестог века потврђивали да је у Дубровнику тада била развијенија уметничка књижевност него у другим културним центрима са ове стране Јадрана. Специфичност Решетарових научних интересовања и истраживачког приступа осветлио је Небојша Порчић у прилогу *Милан Решећар као историчар Дубровника*. Својеврсна методолошка интердисциплинарност Решетарових истраживања, која се огледа у прожимању филологије, историје књижевности, опште и културне историје, потиче, наглашава Порчић, из Решетаровог убеђења да је Дубровник слојевит културолошки феномен. У складу са тим, Решетар се бавио разноврсним темама у прилозима о дубровачким писцима, образовању, здравству, књижаству и штампарству, архитектури, привреди, обичајима, државном и друштвеном уређењу и др. – на основу извора прворазредне важности (исписи из Дубровачког архива наслеђени од оца Пава; дела дубровачких писаца; списи из личне архиве; непосредна сведочанства Дубровчана итд.). Нарочито важан сегмент представља бављење нумизматиком, областа у којој је остварио пионирски подухват будући да је на јужнословенском простору засновао систематско научно проучавање те дисциплине. Рад Милана Решетара на проучавању и издавању канонских дела српске књижевности осветлио је Александар Милановић у студији *Милан Решећар као џумач и приређивач Његошевих дела*. Истакнуто је да је Решетар у време када је текстологија била у повоју поставио теоријско-методолошку платформу за проучавање и приређивање Његошевих дела, уједно исправљајући грешке својих претходника. У прилогу је прецизно анализиран Решетаров допринос у приређивању Његошевих дела – ортографске и интерпункцијске интервенције у циљу приближавања изворног текста савременом читаоцу; решења у вези са акцентовањем и транскрипцијом; утврђивање ауторства и хронологије; састављање речника уз издање *Горског вијенца* и др. Свестрано сагледавајући резултате у овој области

Милановић је критички, из визуре савремене филологије, одредио домете Решетарових истраживања. О значају Решетаровог рада из посебног угла сведочи рад Саше Недељковића *Милан Решеџар у дубровачкој шћимји*. У њему је сугестивно – одабраним пасажим из разноврсних чланака – приказано у коликој мери је Решетар, иако највећим делом животног века удаљен од родне средине, био присутан у дубровачкој штампи, било прилозима које је сам објављивао или чланцима посвећеним њему у част.

Другу део монографије, под насловом *Српски молићвеник*, отвара прилог *Српски молићвеник из 1512. године* Јасмине Грковић-Мејдор и Виктора Савића. Аутори истичу значај *Молићвеника*, прве књиге штампане ћирилицом на српском народном језику, због чега ју је Решетар и називао *Српским молићвеником*. У својој студији Грковић-Мејдор и Савић описују сачуване примерке *Молићвеника*, указују на чворишне тачке Решетарових истраживања и круцијалне закључке о језичким карактеристикама књиге. Уз рад су у прилогу дата и *Изворна сведочанствa* која документарно употпуњавају представу о генези *Молићвеника*, штампаног у складу са чврстом одредбом уговора између наручиоца и штампара којом се фиксира језик издања („in littera et idiomata serviano“) и предвиђа да ће се књига продавати у Дубровнику и по Србији („in partibus Seruie“). Анализи ликовних украса *Молићвеника* посвећен је прилог Бранке Иванић *Ликовни украс шћимјаноџ ћирилицоџ дубровачкоџ молићвеника из 1512. године*. У раду се минуциозно анализирају стилске особености боја, бордура, слика и др, чиме се употпуњује представа о *Молићвенику* као изузетном делу наше културне баштине. Следи рад Драгана Јањића *Служба Свеџоџ крџа и Служба Свеџоџ духа у ћириличком дубровачком молићвенику из 1512. године*. Аутор у компаративној перспективи сагледава однос између молитава у православном и католичком канону, доказујући да су службе Светог крста и Светог духа у *Молићвенику* прожете теолошким учењем типичним за католичку цркву, чиме се потврђује да је књига била намењена за богослужење по правилима католичког обреда. Прилог Вање Станишића *Ћирилица дубровачкоџ молићвеника из 1512. године* усредсређен је на језички карактер *Молићвеника*, чија ћирилица је била „графички преседан“ који је „одударо од дотадашње ћириличке штампе“. Одступање од раније праксе читовало се у језику – „била је то прва штампана књига на нашем народном језику“ – и графичкој форми. Станишић наглашава Решетарово аргументовано одбацивање назива „босанско писмо“ или „босанчица“ за тај тип писма („скоропис“) јер „он нити је постао у Босни, нити је био на Босну ограничен“, већ се „скоропис“ јавио „код нас најприје у канцеларији српских владара, и то већ за владавине Стефана Првовенчаног“. Залажући се за развејавање заблуда и научни приступ проблему, Решетар је сматрао да је одговарајући назив за карактеристично писмо, нарочито неговано у Босни и Херцеговини, Дубровнику и Пољцима код Сплита, „западна ћирилица“. Надаље у раду Станишић на одабраним примерима разматра многоструке језичке карактеристике *Молићвеника*. Други сегмент књиге закључује рад Слободана Павловића *Фонолошки систем Српскоџ молићвеника из 1512. године*, у коме се према теоријско-методолошким принципима, које је поставио Павле Ивић за потребе фонолошког описа српских говора обухваћених *Оишћесловенским линџвистичким аиљасом*, даје преглед фонолошког система *Српскоџ молићвеника* и образлаже Решетаров избор наслова за овај споменик.

Наведене студије прожете су снимцима разноврсне документарне грађе, којом се уоквирује представа о Решетаровом животу, научном деловању и одјеку који је његов рад имао у научним и ширим круговима. Посебно место припада фототипском издању интегралне верзије Решетарове приступне беседе у Српској краљевској академији и снимцима *Српскоџ молићвеника*, ручног примерка којим се служио Решетар приликом проучавања. Осим ових прилога – праве драгоцености

за сваког рафинираног библиофила, важан документарни сегмент у монографији чини разноврсна преписка која је делимично објављена. Занимљиво сведочанство о личним али и општим друштвеним приликама доноси извод из писма Ватрослава Јагића упућеног Љубомиру Стојановићу. Пише Јагић да се Решетар заручио његовом кћери и нада се да ће слога међу њима бити „љепша и тврђа но што је обично међу Хрватима и Србима“. Из преписке се сазнаје и колико је Решетар, ванредно посвећен науци, и у најтежим тренуцима био испуњен жељом за новим открићима и сазнањима. Жалећи се на тешку оскудицу за време Првог светског рата, у писму упућеном из Беча, ипак као страствени заљубљеник у нумизматику не пропушта да замоли Тихомира Остојића да га обавести ако наиђе на „какве дубровачке новце“ не би ли их проучио. Надвладавајући бодросту духа ратне недаће, јула 1918. године се јавља Остојићу из Сентомаша (Решетар у писму назначавача да је у „Србобрану“), радостан због планиране посете Новом Саду и својеврсним културним ризницама – православним фрушкогорским манастирима. Осим овога, из преписке се назире погледи Милана Решетара на политичку ситуацију у критичном тренутку југословенске историје. У дописници упућеној Светиславу Цвијановићу из Фиренце (1934), три дана након атентата на краља Александра Карађорђевића, испољава огорчење због оног што се десило „с нашим племенитим краљем“, кога је француска полиција оставила незаштићеном и „баш послала на заклање“. Скромност и отменост, као духовне карактеристике Милана Решетара, препознају се у његовом одговору на честитку коју му Матица српска из Дубровника упутиле поводом избора за редовног члана Српске краљевске академије. Будући да је у истом изборном периоду за академика изабран и сликар Марко Мурат, Решетар скромно наглашава да својим делом враћа дуг завичају истичући значај Муратовог рада: „Најтоплије захваљујем Матици Српској мојега незаборавног роднога Дубровника [...] али се веселим, вјерујте ми, ради нашега Дубровника више него ли ради себе, а особито ми је мило што је та иста почаст дата г. Марку Мурату – још једном Дубровчанину из броја старих бораца Срба католика“. Ових неколико одабраних примера делимично илуструју вредност документарних прилога којима се функционално дограђује и релефношћу богата представа о Милану Решетару.

Издавање монографије *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару 1512–1942–2012* вишеструко је значајно. У њој је остварена намера уредника и аутора да што целовитије представе рад Милана Решетара и да из угла савремених сазнања критички оцене његово место и значај у научним токовима србистике и славистике. Такође, она је постала узоран пример како се достојно обележавају значајне облетнице и примерено исказује поштовање посленицима који су попут Милана Решетара, свеукупно своје деловање посветили изучавању нашег језика, књижевности и културе. Похвале, осим приређивачима Јасмини Грковић-Мејдор, Виктору Савићу и ауторима, незаобилазно припадају издавачима, Српској академија наука и уметности и Фонду *Ђорђе Зечевић* за унапређење и заштиту ћириличног писма, који су се још једном потврдили као челне институције у неговању наше културне традиције.

Др Славко В. Пејковић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
petakovics@yahoo.com